

13. Snídaně v trávě

Může za to nepochybně Karel Hynek Mácha, že se pátý měsíc v roce, květen, obecně pokládá za měsíc lásky. Od dob Máchy se mu také poeticky říká máj. Už nejméně jedno století se studenti na prvního máje shromažďují u sochy, kterou v roce 1911 vytvořil Josef Václav Myslbek. Stojí na hlavní cestě k Nebozízku na podstavci, který navrhl architekt Antonín Balšánek. Ano, Karla Hynka postavili na půvabné místo pod vrchem Petřínem nejméně rok předtím, než vztyčili svatého Václava na koni na Václavském náměstí. Za socialismu začala být taková setkávání mladých lidí „u Máchy“ pro tehdejší režim podezřelá, protože nebyla nijak oficiálně organizovaná. U „Máchy“ na pražském Petříně se pak třeba zpívalo při kytáře nebo tam někdo něco recitoval a nikdo jim to předem nenařídil! A jak to ten Karel Hynek v roce 1834 napsal?

Byl pozdní večer – první máj –
večerní máj – byl lásky čas.
Hrdliččin zval ku lásce hlas,
kde borový zaváněl háj.

Je zajímavé, že Mácha použil pro název svého básnického díla právě slovo *máj*, i když Jungmann už na počátku devatenáctého století zavedl pro pátý měsíc v roce (asi po vzoru polštiny) české slovo květen. Není pochyb o tom, že slovo máj je romantické a zvukomalebné, Svátku práce se přece také říká

První máj, nikoliv první květen. Ale z meteorologického hlediska je máj většinou velmi chladný měsíc, zejména na počátku. Skutečným měsícem lásky je přece teprve červen. Když na jeho počátku po čtrnáctém červnu vyprší romantické Medardovy deště, slunce se pomalu chystá na odchod ze znamení blíženců a kolem jednadvacátého už vchází do znamení raka. A to je skutečný začátek léta, nejen z astronomického hlediska. A dva dny nato nastává svatojánská noc. Noc plná romantiky, kouzel, magie a také lásky. Lásky romantické, lyrické, ale nevyhnutelně i té tělesné. Starý William Shakespeare to dobře věděl, když komponoval svůj úžasný a složitý divadelní kus, v originále „A Midsummer Night's Dream“, tedy „Sen noci v polovině léta“. Už Josef Václav Sládek anglický název přeložil do češtiny jako „Sen noci svatojánské“. Martin Hilský v moderním překladu z roku 1983 se od Sládka odpoutal, ale Sládkův geniální překlad názvu hry ponechal. Ale to je přece hloupost, říkat *stary* Shakespeare. Když tu hru psal (možná na to ani nebyl sám), bylo mu právě 29 let. S láskou se už jistě setkal vícekrát a určitě o ní také hodně přemýšlel. A různých podob lásky je v té hře opravdu bezpočet. Může je tam hledat básník, psycholog, sexuolog a také chemik. Když je pozorný, možná si všimne, že vzdělaní lidé už v šestnáctém století věděli o existenci feromonů. Říkali jim ovšem jinak, třeba magická šťáva. Ale v té hře se ta renesanční chemie lásky projevila nečekaně, dnes bychom řekli „mezidruhově“. Shakespearův „feromon“ byl totiž magický výtažek z květů, který se vtíral pod oční víčka. A člověk, jenž ho měl celou noc pod víčky, se vlivem kouzla ráno zamiloval do prvního tvora, kterého po probuzení spatřil. V Shakespearově hře pověřil Oberon, vládce lesních vil, Puka, aby tu kouzelnou šťávu dal pod víčka spící Titanii. Ta se potom při procitnutí bláznivě zamilovala do oslíka, který v tu chvíli náhodou cupital kolem. Shakespearova hra určitě není jednoduchá veselohra, je to propletenec příběhů, obsahuje spoustu narážek a symbolů a mimoděk svědčí o bohatém myšlenkovém a filozofickém vzdělání anglické společnosti šestnáctého století. Je napsaná

tak důvtipně, že divák se mimoděk sám ocitne ve vlahé, teplé noci plné kouzel a nečekaných dobrodružství. Právě takové jsou romantické letní večery a noci ve střední a západní Evropě v období letního slunovratu.

Měsíc červen je ovšem příhodný nejen pro lásku, ale také pro společenská setkávání v přírodě, ke společnému jídlu a pití, družným zábavám, koncertům, zpěvům a rozhovorům pod korunami stromů. Už od roku 1748 zná angličtina slovo *picnic* a od roku 1857 také termín piknikový košík – *picnic basket*. Samotný výraz *picnic* je ovšem odvozen z francouzského výrazu *pique-nique*. (Sloveso *piquer* znamená sbírat nebo vybírat a *nique* je nějaká bezvýznamná drobnost.) A slovo piknik zná i čeština. Je to společné jídlo někde v přírodě, často organizované tak, že každý host něčím přispěje. Výhodné je, když pořadatel předem rozepíše pokrmy a nápoje na jednotlivé účastníky. A při pikniku si pak každý host sám něco vydobává nebo usrkává po libosti.

Setkávání lidí ke společným radovánkám v přírodě, při jídle a pití a třeba i při společném tanci a zpěvu bylo odedávna oblíbeným tématem malířů. Také proto, že v teplých červnových dnech i podvečerech mají lidé na slavnosti jen lehký, volný oděv. Nebo mohou být docela nahí, třeba když se ve volné přírodě koupou. A tak mohli malíři na svých obrazech bez ostychu zachytit krásné nahé dívky, když je namalovali někde na břehu jezera nebo řeky. Právě se chystají koupat, tak si přece musely odložit šaty. A kromě toho: den je příjemný a teplý, vítr se utišil a nemusíme se bát, že se venku nachladí. Koupání nahých nebo svlékajících se žen bylo oblíbeným a častým námětem mnoha malířů od renesance až po Picassa.

A ještě jedna věc je zajímavá: když jsou na obrazech koupajících se dívek muži, jsou většinou oblečení. Z toho pak pramení určitý kontrast nebo napětí. Nicméně zvláštní, tajemný a současně zřetelně erotický náboj tomu tématu dali až malíři na přelomu devatenáctého a dvacátého století. A právě tehdy se také zrodil impresionismus.



Font par N. Ponceau.

*Nimphe d'écès vous de cette onde traitresse,
Si sa douce fraîcheur semble vous soulager,
C'est pour mieux irriter le desir qui vous presse
D'avancer l'heure du Berger.*

à Paris chez G. Barthelemy, vis-à-vis l'Académie, sous le N. 10.

Gravé par E. J. en 1767
sur le dessin et sous la
conduite de B. Fourt.

Edme Jeaurat: Koupající se nymfy (rytina, Národní galerie Praha)



Norbert Grund: Pět koupajících se dívek (Národní galerie Praha)

Ten malířský styl, kterému se dnes říká impresionismus, objevili mladí francouzští malíři právě v druhé polovině devatenáctého století. Přišli na to, že různé barvy lze spolu míchat nejen ručně na paletě, ale také opticky z barevných skvrn až při vnímání v lidském oku. Mezi impresionisty se řadí také dva významní moderní malíři, kteří se kvůli svým příjmením občas pletou, ovšem neprávem. Měli zcela odlišný přístup k životu a také jejich obrazy se na první pohled liší ať už z celkového pohledu, nebo při detailním zkoumání „malířského rukopisu“. Byli to Claude Monet [klód mone] a Édouard Manet [eduar mane]. První (*1832) se narodil dřív a dožil se vyššího věku (+1926), zatímco druhý, mladší (*1840) zemřel ve svých jednapadesáti letech. Byl to ale právě starší z obou malířů, který dal novému uměleckému stylu název. Umělečtí kritici název *impression* převzali z názvu a tématu jeho slavného obrazu, který znázorňuje východ slunce v mlhách. Zpočátku ho používali v pejorativním smyslu, skoro jako nadávku. „To přece není žádné umění, je to jen pouhá impresse.“ Nicméně druhý z obou malířů se proslavil možná ještě více svým obrazem „Le Déjeuner sur l’herbe“, jehož název se do češtiny běžně překládá jako „Snídaně v trávě“. (Přesnější by ovšem bylo „Snídaně na trávě“.) Malíř dal původně obrazu název „Le Bain“, koupání, a chtěl ho v roce 1863 vystavit v pařížském Salonu. Tam byl však porotou odmítnut, a tak obraz ještě s dalšími dvěma plátny vystavil v „Salonu odmítnutých“. I tam se však setkal s opovržením, alespoň ze strany hlučnější části publika. A ten obraz opravdu nebylo možno přehlédnout – má 264,5 cm na šířku a 208 cm na výšku. V popředí diváka upoutá nahá žena sedící ve společnosti dvou mladých mužů (obrázek na str. 249). Ti jsou dokonale oblečeni podle tehdejší módy a svou společnici zřetelně ignorují. V pozadí je vidět druhou polonahou ženu, která se právě chystá vykoupat v řece. Celé to působí nepopíratelně eroticky, ale zároveň vzbuzuje zájem a vyvolává otázky. Obraz nepochybně vznikl po pečlivých studiích, a jestliže na diváky působil roku 1863 provokativně, byl to zřejmě autorův

záměr. Od roku 1863, kdy na plátně oschly poslední vrstvy olejové barvy, měli až do dneška umělečtí historikové téměř 160 let na to, aby podrobně prostudovali obraz z malířského i ideologického hlediska, objevili jeho zdroje a popsali i jeho následovníky. A zjistili zajímavé souvislosti. Scény s nahými ženskými postavami malovali i malíři v renesanci. V roce 1510 namaloval Giorgione (nebo možná Tizian) obraz „Venkovský koncert“, na němž vystupují svůdně obnažené hudebnice s romantickou kulisou starých stromů v pozadí. Jinou možností, jak mohli renesanční malíři představit na plátně nahé ženy, byla antická mytologie. Rozdíl proti impresionistovi Manetovi ale spočíval v tom, že když renesanční nebo barokní malíři namalovali tři krásné nahé ženy jako tři Grácie, byly to antické bohyně, zatímco nahé ženy na Manetově obraze byly skutečné osoby z tehdejší společnosti, které se před malířem svlékly. A možná si za to nechaly i zaplatit.

V letech 1638 vytvořil Peter Paul Rubens rozměrný olej tří nahých žen, představujících antické bohyně. Řecky se jmenovaly Athéna, bohyně moudrosti, Artemida, bohyně lovu, a Afrodita, bohyně lásky. Římané si tyto bohyně přivlastnili do svého panteonu a dali jim latinská jména: Venuše, Minerva a Diana. Je pak na divákovi toho obrazu, kterou variantu si sám vybere. Mnoho malířů scénu s antickými bohyněmi pojalo jako Paridův soud. Podle celkem shodného názoru odborníků právě takový obraz od Raffaela byl důležitou inspirací pro Manetovu „Snídani v trávě“ (viz obrázek str. 250). Raffael ho namaloval někdy v roce 1515 a ten obraz pak v podobě rytiny koloval v mnoho kopiích po celé Evropě. A jistě ho viděl také Édouard Manet. A jak to bylo s tím Paridovým soudem? (Řecké a římské bohyně jsme už trpělivému čtenáři představili, ale snad neuškodí tu rozepří o kráse podrobněji objasnit.) Podle řecké mytologie se tři krásné bohyně nemohly dohodnout, která z nich je nejkrásnější. Vládce bohů Zeus už se na to nemohl dívat, a tak se na vrchol hory Olymp na jeho příkaz dostavil princ Paris, který měl jako pastýř ten spor krásných bohyň rozsoudit. Ty

se ho ovšem snažily zkorumpovat. Každá mu nabízela úžasné dary, když jako nejkrásnější určí právě ji. Athéna mu nabízela moudrost, Artemida slávu skvělého bojovníka, ale Afrodita své sokyně překonala: nabídla Paridovi lásku nejkrásnější ženy světa. Paris byl mladý a plný touhy, takže jeho volba byla celkem jasná. Jenomže shodou okolností tou nejkrásnější ženou byla Helena, manželka trojského krále Meneláa. Aby Afrodita splnila svůj slib, umožnila Paridovi Helenu unést, a to se pochopitelně jejímu manželovi nelíbilo. Tak vznikla trojská válka, ale to by byla úplně jiná historie. Na mnoha obrazech, které znázorňují Paridův soud, je divák vystaven zvláštnímu napětí nebo vlastně kontrastu: sedící a oblečený mladý muž přemýšlivě pozoruje tři stojící nahé ženy. Tak to namaloval Raffael a po něm mnozí další. Třeba i český malíř Vojtěch Hynais, autor opony Národního divadla (viz obrázek na str. 213). Je to jistě genderově nevyvážené, ale přiznejme si to, pánové, nahý muž ve výtvarném umění většinou nepůsobí příliš esteticky. Jsou ovšem výjimky, třeba Michelangelův David ve Florencii. (Ale ten je vytesán z mramoru.) Právě kontrast nahých žen a oblečených mužů využil Manet na svém obraze. Raffaelův obraz ale Maneta inspiroval ještě jinak: na Raffaelově olympské scéně sedí na pravé straně tři bohové, kteří spolu družně rozmlouvají. A právě kompozici této dílčí scény použil Manet téměř do detailů pro rozmístění postav v popředí svého obrazu. Ovšem s tím podstatným rozdílem, že na místě jednoho olympského boha namaloval nahou ženu.

Když si to diváci Manetova obrazu postupně uvědomovali, není divu, že je to nejen překvapilo, ale i pohoršilo. Detailní zkoumání pak naznačilo místo, kde se celá scéna odehrává. Asi to bylo v místě l'île Saint-Ouen, kousek od Paříže proti proudu řeky Seiny na pozemku rodiny Gennevillierů. A to není všechno. Už jsou také známa pravděpodobná jména osob na obraze. Modelem nahé ženy byla zřejmě Victorine Meurentová, ta stejná, která „ležela modelem“ pro Manetův známý (a rovněž kontroverzní) obraz „Olympie“. Levého ze sedících mužů malíř



Édouard Manet: Snídaně v trávě (převzato z Wikimedia Commons)

namaloval jako průnik svých dvou bratrů, Evžena a Gustava, muž napravo je pak malířův přítel, holandský sochař Ferdinand Leenhoff. Umělecká kritička Nancy Locková tu scénu popsala jako Manetův rodinný portrét. Kritici také přemýšleli o vzájemném vztahu osob na obraze. Vlastně o skutečnosti, že osoby v popředí obrazu vůbec nekomunikují s druhou ženou, která se v pozadí svléká před koupáním. Ve skutečnosti svlékající se žena má v sobě větší tajemství a erotické napětí než její přítelkyně v popředí. Jistě, svlékání vzrušuje víc než samotná nahota. A nepochybně emoce, které přitom vznikají, jsou oboustranné. Když se žena svléká před mužem nebo před muži, pociťuje i ona sama erotické emoce. To však Manetův obraz provokativně popírá.



Paridův soud. Raimondi podle Raffaela. Detail rytiny tří bohů vpravo, který použil Manet pro svou kompozici Snídaně v trávě (převzato z Wikimedia Commons)

Teď se zamyslíme nad něčím, co dosud žádný umělecký kritik nezkoumal, a to je historie, geneze, vznik té skupiny. Co předcházelo tomu, než se tak rozmístili na trávníku. Jak to asi bylo: Dva mladí muži pozvali své dvě pařížské přítelkyně v teplém červnovém dni na výlet do okolí Paříže. Nezajeli si do Bouloňského lesíka, kde bývá v tu dobu moc lidí, ale zamířili do soukromého lesíka u řeky, kde je nikdo nebude rušit nebo okukovat. Do košíku si připravili lehké občerstvení: čerstvé

ovoce a bochníček bílého chleba. Možná také nějaké víno, ale na obraze žádnou láhev nevidíme. Přivolali si fiakr, vhodný právě pro čtyři osoby sedící proti sobě, a odjeli nějakých 15 kilometrů na sever z Paříže. Na kraji stinného lesíka kousek od říčního břehu se usadili do trávy a rozložili jídlo z košíku. Chvilku poslouchali šumění Seiny a pak někdo z chlapců navrhl: „Victorino, podívejte, Charlotta se už svlékla před koupáním, tak si přece taky udělejte pohodlí.“ A Victorine ochotně poslechla a zadumala se nad krásou červnového podvečera. Teď může divák přemýšlet, co bylo dál. Jistě tam nezůstali až do noci. Museli si přece spolu povídat, vymysleli třeba nějakou společenskou hru, možná došlo na erotické hrátky... Nicméně řekněme si to otevřeně: Když se podíváme s odstupem, celkově na osvětlení té scény na obraze, musí nám být něco nápadné. Ta scéna působí jaksi ateliérově. Je to jasné, ten obraz nebyl malován v plenéru, tedy v přírodě, ale v malířově ateliéru. Victorine nepózovala malíři na pichlavé trávě, ale na pohodlné lenošce. Vždyť ti výletníci na obraze si s sebou nevzali ani piknikovou deku. To se nebáli klíšťat?

V každém případě není pochyb o tom, že Édouard Manet už předem zamýšlel namalovat obraz, který bude provokovat měšťáky. Ale myslel to vážně, tomu plátnu věnoval velkou pozornost od promyšlené kompozice až po detailní zpracování. Navíc zvolil velký formát: 264,5 cm na šířku a 208 cm na výšku. A pracoval na něm možná mnoho měsíců. Když bylo dílo vystaveno na Salonu odmítnutých (*Salon des refusés*), skandál skutečně vyvolalo. Přestože budil všeobecné pohoršení, nebo možná právě proto, brzy se ten obraz proslavil. Mnoho malířů se jím inspirovalo a vytvořili různé parafráze nebo vlastní verze právě na téma snídaně v trávě. Impresionista Claude Monet namaloval už v roce 1866 stejně nazvaný olej. Na jeho obraze jsou však všechny postavy slušně oblečené. To ovšem neplatí pro jinou snídani v trávě, kterou v roce 1907 vytvořil Pablo Picasso. Jeho čtyři „Avignonské slečny“ jsou všechny dokonale nahé, ale u nohou mají také připravené občerstvení, podobné



Jan Preisler: Koupání (Národní galerie Praha)

jako u Maneta. Od roku 1863, kdy byla Manetova „Snídaně v trávě“ poprvé vystavena, začal žít vlastním, samostatným, nezávislým životem i název toho obrazu, vlastně se stal jakýmsi symbolem. Také český malíř Jan Preisler namaloval sérii obrazů koupajících se dívek, které Manetovu Snídaně v trávě dost připomínají. Většinou jsou bez přihlížejících mužů, ale na jednom obraze vidíme v pozadí chlapce, kteří plaví bílé koně a jsou také nazí.

Francouzský režisér Jean Renoir natočil v roce 1959 pod názvem „Snídaně v trávě“ romantický film. I v něm je hodně symboliky a historických narážek, ale režisér chtěl asi hlavně ukázat, že erotická síla přírody je silnější než pedantická věda.